

Ballongen – barngrupp för barn med skilda föräldrar
Dokumentation från en forskningscirkel med familjerätten i Umeå

Elisabeth Larsson

Ballongen – barngrupp för barn med skilda föräldrar

Dokumentation från en forskningscirkel med familjerätten i Umeå

Innehåll

Dokumentation från en forskningscirkel med familjerätten i Umeå **Fel! Bokmärket är inte definierat.**

Sammanfattning.....	3
Syfte och frågeställningar.....	5
Metod	6
Forskningscirkeln som metod	6
Förutsättningarna för forskningscirkeln med familjerätten.....	7
Empiri	8
Cirkelträff 1 - Mitt eget arbete - hur gör jag, hur gör vi?	8
Cirkelträff 2 Att prova någon annans perspektiv	9
Cirkelträff 3 Forskningscirkeln brister?	10
Cirkelträff 4 Hur kan föräldrars och barns upplevelser av Ballongen få betydelse i familjerättens arbete?	11
Cirkelträff 5 Cirkeln sluts.....	13
Resultat	15
Det fanns vägar att minska stressen!.....	16
Barnens perspektiv synliggörs i Ballongen (De återfinns i bilaga)	16
Konkreta utvecklingsidéer för Ballongen	16
Tydlighet i utredningar.....	16
Förutsättningarna i organisationen	17
Vad hände med önskemålen från familjerätten angående innehållet i forskningscirkeln?	17
Slutdiskussion.....	18
Referenser	19
Bilaga 1	20
Bilaga 2.....	21

Sammanfattning

Ballongen en verksamhet på familjerätten för barn till skilda föräldrar som är i stark konflikt med varandra och det här är en beskrivning av den forskningscirkel, för familjerätten, som hölls för att underlätta lärandeprocessen under projektets gång.

Ballongen erbjuder ett specifikt stöd till utsatta barn genom barngrupper. Gruppträffarna med barnen har en bestämd struktur med olika teman. Familjerätten i Umeå har sedan projektstarten (2006) hållit fem barngrupper. Ballongen ingår idag i familjerättens ordinarie verksamhet.

Forskningscirklar kan användas på olika sätt och i Ballongen fyllde den funktionen att öka kunskapen om det egna arbetet och skapa en gemensam kunskapsgrund/plattform. Deltagarna har genom diskussioner och forskningsartiklar arbetat med att förstärka barnperspektivet på familjerätten.

Bakgrund

Familjerätten i Umeå har sedan 2006 kunnat erbjuda barn till skilda föräldrar stöd i grupp. Fem, av totalt nio, i arbetsgruppen har hållit i en barngrupp och man har träffat 31 barn (5 grupper) i verksamheten. En ny grupp startas upp våren 2009. Parallellt med barngrupperna har familjerätten deltagit i en forskningscirkel för att ytterligare fördjupa sitt barnperspektiv och utveckla metoder och strategier för barnsamtal.

Barn som lever med skilda föräldrar i stark konflikt tenderade att falla mellan stolar. Barn och ungdomspsykiatri (BUP) uppger sig ha svårt för att arbeta med skilsmässobarn där stark konflikt föreligger – ofta krävs en psykiatrisk diagnos för att få hjälp. Samtidigt kan socialtjänstens barn och unga grupper (BUF) ha konstaterat att barn far illa på grund av en pågående vårdnadstvist, och att tillräckliga hjälpinsatser för barnen inte fanns.

Familjerätten har sedan 1990-talets början en skyldighet att erbjuda samarbetsamtal till föräldrar under sakkunnig ledning. Samtal som hjälpt föräldrar att lösa konflikter. Barnen har däremot inte erbjudits någon egen hjälp.

Mot bakgrund av detta ansökte Familjerätten i Umeå projektmedel, och beviljades 2006, projektmedel för en två årig barngruppsverksamhet som sedermera fick namnet Ballongen. Projektets syfte är att tidigt upptäcka barn som lever i en stark skilsmässokonflikt och erbjuda dem en arena att träffa och dela med sig erfarenheter med andra barn med liknande livsvillkor. Barngrupperna leds av två familjerättssekreterare.

Målgruppen på Ballongen är barn i åldrarna mellan sju och tretton år, som har varit, eller är aktuella vid BUP, BUF eller hos familjerätten. Ett nära samarbete med BUP skapades dels genom att BUP kan remittera barn till Ballongen och dels i form av handledning av en BUP anställd handledare. De aktuella gruppledarna får handledning från personalen på BUP 3-4 ggr/grupp.

Initialt genomfördes åtta träffar med varje grupp. Hösten -08 utvidgades verksamheten till att omfatta 10 träffar. Många barngruppsverksamheter (bara i den egna kommunen; Linus, Delfinen och Regnbågen) träffas 12 eller fler ggr. Det finns grupper, på andra orter i Sverige, för barn till skilda föräldrar, som endast träffas åtta gånger men dessa grupper har en ”lägre tröskel” vilket innebär att verksamheten erbjuds till alla barn vars föräldrar skilt sig¹. Den manual som ligger till grund för träffarna i Ballongen är ett interaktivt dokument. Under forskningscirkeln går det att förstå att det tillförs och ändras saker vartefter gruppledarna gör olika upptäckter eller når nya insikter.

Varje träff har ett tema. Teman berör frågor som ensamhet, förändringar i familjen, känslor och olika önskningar till förbättring hos föräldrarna som barnen bär. Filmer, lekar och aktiviteter som rita/måla kopplas till det aktuella temat. Redan från början av projektet fanns en vilja att, förutom en utvärdering av projektet, ha en forskningscirkel. En uttalad önskan var att ta tillvara den kunskap som projektet gett, inte enbart för barngruppsarbetet, utan för det familjerättsliga arbetet i stort.

¹ Barngrupp för barn med skilda föräldrar i Östersund Karin Nykänen och Lena Olofsson

I uppsatsen *Att hålla Ballongen flygande – en kompetenshöjning för familjerätten*² konstaterar två socionomstudenter att barnperspektivet hos personalen i familjerätten stärktes när de fick arbeta med barngrupperna. Detta då de under barngruppsträffarna fick ta del av barnens sätt att se på saker. Studenterna kunde också se att personalens syn på vad barnperspektiv innebär var samstämmigt.

Studenterna finner att personalen upplever tydliga skillnader i sitt eget sätt att tänka kring barnen när de jämför mellan hur det fungerar nu i förhållande till det ordinarie arbetet. Den stora skillnaden är den förmågan att förstå barnets känslor. Det gör barnet tydligare och det framträder mer trots att föräldrarnas befinner sig i en svår konflikt.

Vidare visar uppsatsen att det verkar troligt att det är av betydelse att personalen på familjerätten själva håller i barngrupperna. De erfarenheter det ger dem är något de tar tillvara i sitt ordinarie arbete och det innebär att barnen blir tydligare i alla familjerättens utredningar.

Det är inte bara personalen som far väl av att få öka sin kompetens genom arbetet i Ballongen. Barnens positioner stärks när familjerättens personal, genom sina erfarenheter i Ballongen, bättre kan se och ta tillvara barnens behov. Detta är av vikt då de samarbetsamtal som man annars använder sig av lätt kan sätta barn i en utsatt position när det handlar om en separation mellan två föräldrar som befinner sig i stark konflikt. Förhoppningen är att barnen genom att de ges möjlighet att dela sina erfarenheter ska minska risken för att dessa känslor kan komma fram senare i livet på ett destruktivt sätt för barnen.

Familjerätten har fått avslag för de ansökta medlen för implementering av verksamheten under 2009. Enhetschefen har valt att fortsätta driva Ballongen då hon gör bedömningen att det är genomförbart under 2009 då Ballongens verksamhet både varit framgångsrik och utvecklat arbetsgruppen. Man kommer att ansöka om medel 2010 för att det ska gå att fortsätta erbjuda Ballongens verksamhet. Förutsättningarna för personalen att driva barngrupperna ska vara desamma som tidigare

Syfte och frågeställningar

Syfte: Att beskriva forskningscirkelns betydelse för att utveckla metoder och strategier vid barnsamtal/grupper i Ballongen

Frågeställningar

- På vilket sätt har forskningscirkeln bidragit till en utveckling av barnperspektivet i Ballongen?
- Hur påverkar erfarenheterna från arbetet med barngrupperna metodutvecklingen i forskningscirkeln?
- Vad betyder barnens och föräldrarnas upplevelser för metodutvecklingen inom ramen för forskningscirkeln?
- Hur påverkas möjligheterna till metodutveckling i forskningscirkeln av organisationens villkor?

² Lyckewall & Engblom

Rapportens disposition

UFFE fick i uppdrag av familjerätten att göra en deskriptiv sammanställning av data/befintliga dokument som visade hur barn och föräldrar upplevde att det var att delta. Lika viktigt var att ge en bild av hur familjerättssekreterarna upplevde att det var att hålla barngrupper med fokus på lärandeprocessen.

Elisabeth Larsson från UFFE skulle parallellt med utvärderingen av projektet hålla en forskningscirkel med familjerätten där vi med hjälp av Ballongen skulle utveckla och förtydliga begreppet barnperspektiv.

En av E Larssons uppgifter var att underlätta lärandeprocessen för familjerättens personal, så att den ökande kunskapen om barns upplevelser och känslor som Ballongen genererar skulle komma att tas tillvara i samarbetsamtal och i uppdragen från tingsrätt. (ur PM Uppdrag Ballongen, 2007-10-15) E Larsson på UFFE skulle i slutändan göra en deskriptiv sammanställning av projektet och data som genererats.

Under forskningscirkelns gång har en familjerättssekreterare, Robert Helsing, tillsammans med E Larsson skrivit en text, efter önskemål för Socionomen. Denna har redan fritt använts i bakgrundsbeskrivningen. Enkäterna till föräldrarna har skapats av familjerätten och samlats in av de som hållit barngruppen. Resultaten har diskuterats under forskningscirkeln och svaren ställts mot liknande verksamhet. E Larsson har sedan sammanställt och tolkat. Vi har diskuterat vilken data som går att samla in från barnen. Manualen som familjerätten skapat går att få ta del av genom att ta kontakt med dem.

Metod

Forskningscirkeln som metod

Det finns många sätt att lära sig nya saker, en forskningscirkel³ är en modell om man vill fördjupa sina kunskaper inom ett speciellt område eller tex. kunna bedriva ett utvecklingsarbete. För att man ska kunna kalla det en forskningscirkel krävs det att det finns en koppling mellan deltagarnas dagliga arbete och den aktuella forskning man använder sig av. Under tiden cirkeln pågår försöker man medvetet ha ett forskande öga och genom att ta ett steg tillbaka försöka ”lyfta blicken ovanför mattkanten”⁴. Samtidigt har man genom forskningscirkeln ett forum där man kan beskriva de nya iakttagelserna och förhoppningsvis gemensamt nå nya insikter.

Kunskapsfördjupningar; Då använder man sig av möjligheten att reflektera, att definiera begrepp och sätta in saker i sammanhang. Man anknyter till aktuell forskning. *Verksamhetsnära forskning*; Då har man oftast en introduktion och handledning för uppföljning och egenutvärdering som kan utgöra någon form av dokumentation tex en rapport. *Cirklar under ett utvecklingsarbete*; Det innebär detsamma som det första alternativet men man har en egen specifik verksamhet i fokus. Man strävar efter att öka kunskapen om det egna arbetet och skapa en gemensam kunskapsgrund/plattform. Man är dessutom öppen för att cirkeln

³ Goda cirklar – För ökad kunskap och utveckling

⁴ Goda cirklar – För ökad kunskap och utveckling s.4

kommer att leda till en kunskapsutveckling som innebär att man kommer att påverka eller förändra det sätt man arbetar på.

Man träffas i gruppen under en längre period, ofta mellan 6-12 månader och det rör sig ofta om 5-6 träffar. Gruppernas storlek kan varieras beroende på om det är en eller två ledare men 4-8 samt i senare fall 6-12 förefaller vara vanligt.

Det finns stora skillnader i innehåll, inriktning och vetenskaplig nivå bland de dokumentationer av forskningscirkel som E Larsson hittat⁵. Konkret intervjuar ofta deltagare sina egna klienter, man ägnar tid åt att klargöra hur det ser ut, nuläget. Eller så kan man fördjupa sig i vissa kunskapsområden. Det som är gemensamt är att forskningsledaren har en mindre roll än tex en studiecirkelledare. Det går inte att på förhand (för vare sig forskningscirkelledare eller deltagare) att veta hur eller vad cirkeln kommer att utforska. Forskningscirkelledaren förbereder sig inför varje träff men kan inte, på det sätt en lärare/föreläsare håller sin föreläsning, fullfölja sin planering. Det finns en plan, men den är i ständigt omskapande och det är alla deltagare som tillsammans skapar den riktning eller rörelse som cirkeln får. Forskningscirkelledaren kan inte ha en egen agenda om metoden ska fungera. Man måste i så fall ha förankrat den i gruppen som det mål och syfte man har med träffarna. Det är av vikt att se vad som är forskningscirkelns förtjänster innan man använder metoden. Det är annars lätt att det blir en vanlig studiecirkel (att man bjuder in föreläsare) eller gruppträff (att man diskuterar vardagspraktiska problem)

Motiven till att använda sig av forskningscirkeln som metod kan med andra ord variera. Kerstin Wigzell skriver i sin utredning för en kunskapsbaserad socialtjänst; "För att utveckla en evidensbaserad praktik är det också nödvändigt att de anställda i socialtjänsten ges möjlighet att utveckla en professionell expertis, och att kunskapsutveckling, inte bara kunskapsanvändning - blir en naturlig del i det vardagliga sociala arbetet." Det stämmer väl överens med den kunskapsfördjupning man kan nå genom en forskningscirkel och sammanfattar på ett sätt den underliggande önskan som fanns hos familjerätten och motiverade valet av arbetssätt.

Förutsättningarna för forskningscirkeln med familjerätten

Huvudtemat som skulle genomsyra forskningscirkeln var barnperspektivet. Deltagarna hade innan cirkeln under en period fått skriva ner förslag och önskningar om vad de önskade och förväntade sig av forskningscirkeln. Förslagen handlade mycket om barnperspektivet och Ballongens betydelse. Det fanns också önskemål om specifika föreläsare.

Vi skulle träffas sex gånger, tre timmar vardera. Det var ett chefsbyte under cirkelns gång och en ny medarbetare. Någon av träffarna blev väsentligt kortare för att ett arbetsplatsmöte drog ut på tiden. De två sista träffarna innan sommaren gick bort, vilket påverkade processen, som började bli tydlig i gruppen. Vi kunde bara försöka ta igen tiden under hösten. Men initialt var tanken att vi enbart skulle ha en slags återträff under hösten för att reflektera över allt som hänt.

Det var både viktiga, stora och många frågor som den begränsade cirkeln skulle hantera. En del av önskemålen innehöll delar som normalt inte ingår i en forskningscirkel. Tex externa

⁵ se särskilt avsnitt i referenserna

föreläsare. I ett försök att samla alla frågor under en paraplyfråga fick deltagarna ta ställning till om vi kunde vara överens att den fråga cirkeln skulle sträva efter att besvara var;

Vad innebär barnperspektivet för Familjerätten – Vilken skillnad har Ballongen inneburit?

Empiri

Cirkelträff 1 - Mitt eget arbete - hur gör jag, hur gör vi?

E Larsson förberedde den inledande forsknings- cirkelträffen genom att läsa in sig på vad barnperspektiv innebär, vad står i lagen, i policy dokument samt dokumentationer från forskningscirkel i varierande ämnen över hela landet. Syftet med den första träffen var att klargöra situationen. (Något som Andersson aa beskriver och som hon lånat från Hägg och Kuoppa) Det innebar att familjerätten fick diskutera och besvara följande frågor.⁶

1. Vilka metoder/teorier/alternativ har vi idag? (inventering) Begreppen – vad betyder de – använder vi dem på samma sätt. Systematisera (Gör det åskådligt likheter - skillnader)
 - a. Vad vet vi, vad vet vi inte, om resultatet av vårt arbete idag?
 - i. Hur gör vi idag?
 - ii. Vilka påverkas av det arbete vi gör?
 1. Hur upplever de vi arbetar för?
 - iii. Varför arbetar vi (metod/teori/alternativ) just på det sätt vi gör?
 - b. Var finner vi stöd för hur vi gör vårt arbete?
 - i. Vad säger forskningen?
 - ii. Vad säger erfarenheten?
 1. Illustrera, beskriva ex. med vinjetter – fiktiva fall – stigande svårighetsgrad
2. Vad tycker vi oss se i det egna arbetet?
 - a. Kan vi besvara frågorna?
3. Svaren – Vilka konsekvenser får de? Finns saker vi ska förändra, ta bort eller tillföra?
4. Sammanfattande diskussion

E Larsson återförde/sammanfattade fortlöpande under träffen. Det visade sig ganska snabbt att det språk familjerättssekreterarna talade delvis var obegripligt för någon som kom från en annan enhet. Uttrycket att ”ta upplysningar” var tex ständigt återkommande. De tog eller lämnade upplysningar i en hastighet som fick undertecknad att tänka på en gammal öststatsfilm om GRU men det visade sig vara en betydligt stillsammare verksamhet.

I familjerättssekreterarnas sätt att prata doldes allt av värde bakom koder för en utomstående. I det läget bad E Larsson dem att konkretisera det de gemensamt sammanfattade som ”krångelärenden”.

⁶ Frågorna är konstruerade av E Larsson

Vi identifierade därifrån grovt tre stycken områden (idealtyper). Ett där två till synes resursstarka individer inte kan hitta ett samarbete och där man inte ens lyckas utreda på ett (för sig själv) tillfredsställande sätt. Ett annat typ- område återfanns där en av parterna missbrukar och den sista typen av område identifierades där det finns eller har funnits misstanke om sexuella övergrepp mot barnet.

De här tre typ-fallen fick illustreras av tre avslutade utredningar som deltagarna själva gjort. Deltagarna fick, till den andra träffen, läsa dessa utredningar utifrån ett på förhand tilldelat perspektiv;

- BARNET
- förälder, mamma/pappa
- tingsrätt
- socialdirektör/politiker
- allmänheten
- student/medarbetare

Motivet till att de fick dessa roller var just att så mycket uttrycktes indirekt när de berättade om sitt arbete. Andersson som inspirerat temat för den första träffen beskrev att ett andra steg de använde sig av var att ”vidga perspektiv” och det verkade relevant att byta perspektiv.

Utöver typfallen togs även stress upp. Ballongen ökar stressen för gruppledarna. Det är något som uppmärksammades av studenterna Lyckevall och Engblom i c-uppsatsen; Att hålla Ballongen flygande – en kompetenshöjning för Familjerätten? Och det var även något som fick en konkret lösning längre fram i processen.

Cirkelträff 2 Att prova någon annans perspektiv

I den diskussion som den andra cirkelträffen utgjordes av besvarades frågorna (alla med fokus på det perspektiv de hade tilldelats) Till att börja med fick de som hade gjort utredningen berätta om det som inte står i utredningen. De fick fylla på med saker som de själva upptäckt medan de läst igenom utredningen igen (Frågorna hade skickats ut till deltagarna, som en läsanvisning, innan vi träffades);

- 1) HUR tycker du att utredningen genomförts?
 - a. Hur framställs människorna?
 - i. Hur framställs du (I de fall din roll ingår)
 - ii. Saknar du kontakter med människor som hade kunnat tillföra utredningen ytterligare?
 - iii. Finns det med sådana kontakter som du tycker att handläggaren kunde ha låtit bli att ta kontakt med?
 - b. Vad tycker du om ”rubrikerna”
 - i. Kan du förstå varför de rubrikerna finns med
 - ii. Saknar du rubriker?
 - c. Vad tycker du om språket?
 - d. Annat

- 2) Kan du förstå VAD utredningen kommer fram till? (Är den logisk – för dig?)
- 3) Kan du förstå VARFÖR utredningen kommer fram till det den gör?

Sedan följde en diskussion i hela gruppen (där alla gått ur de tilldelade rollerna) där vi funderade kring samma frågor som vi diskuterat den första gången vi sågs. Men nu hände något. Deltagarna tog med sig det ”nya” perspektivet. Och sättet att beskriva det egna arbetet förändrades. Det blev tydligare (kanske framförallt för en utomstående?) och de utforskande frågorna till varandra blev fler.

Frågornas formuleringar syftade till att öppna för en diskussion. Personalen på familjerätten var öppna och diskuterade det som stod. Det fanns flera som upplevde att barn inte kom fram i utredningarna, andra kunde berätta att det i utredningen inte alls kom fram hur jobbigt, eller knepig en del relationer till föräldrar faktiskt varit. Som forskningscirkelledare var det en tacksam uppgift att släppa lös en diskussion då ifrågasättanden eller självkritik snabbt följdes av balanserade kommentarer. Intrycket var att även om det kunde finnas olika åsikter så var det ändå högt i tak. Gruppen uttryckte återigen (det fanns en sådan önskan initialt) en önskan om en extern föreläsare. Om det beror på osäkerhet av att arbeta i/med en ny metod eller om det var ett väl underbyggt beslut är öppet. E Larsson valde dock att skjuta önskan framför sig.

Cirkelträff 3 Forskningscirkeln brister?

Inför den tredje träffen hade alla fått material att läsa ur Empiri, Evidens, Empati Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete Nord 2005:5 NOPUS, nordiska utbildningsprogrammet för utveckling av social service.

Deltagarna fick dels en text av Kristian Tilander där han berättar om Feedbackprojektet. Tanken var att de skulle få se ett sätt att arbeta på, som de kanske skulle tycka var intressant. Sedan följde Bengt Börjessons text Kunskapens språk eller språket om kunskapen. Tanken var här att de dels skulle få en direkt kommentar till Tilander texten de just läst, men också för att se hur diskussionerna bland forskare kring evidens, och kunskapsbaserat arbete bitvis skiljer sig.

De fick besvara frågor som hur de upplevt Feedbackprojektet men också hur de uppfattade kritiken som framfördes av Börjesson kring detsamma. (Och även vad som krävs för att en sådan kritik ska bli konstruktiv) Till slut skulle de få göra kopplingen till deras eget projekt; Ballongen. Uppmuntrar arbetssättet/metoden i Ballongen att ni ser er själva – eller varandras arbeten, tydligare?

Tyvärr hade inte tillräckligt många i arbetsgruppen haft möjlighet att läsa texten och fundera över frågorna⁷. Det blev därför ingen direkt diskussion utan de som hade läst texterna återberättade innehållet (som de funnit inspirerande).

⁷ Ursprungliga frågorna; 1) Min fråga till er är hur ni upplevde Feedbackprojektet? –Innehållet – utförandet! 2) Hur upplevde ni Bengt Börjessons kritik av feedbackprojektet? Kollegial granskning Hur ställer ni er till det? Vad krävs för att det ska bli konstruktivt? 3) Kan ni känna någon koppling till Ballongen? Uppmuntrar arbetssättet/metoden i Ballongen att ni ser er själva tydligare – eller varandras arbeten

Utifrån de diskussioner som hållits under de tidigare träffarna hade E Larsson upplevt att det fanns en del ingångar till att infria visionen att förbättra och fördjupa familj rättens barnperspektiv. Följande presenterades;

- En fördjupad kunskap kring risk- och skydds faktorer
- Hur påverkar Ballongen arbetet på familj rätten? Kollegial granskning. Intervjua varandra! Har något/Vad har förändrats sedan du började arbeta med Ballongen. Hur kan man se att ditt arbete har förändrats (finns en intervjumetod som kan avslöja det!)
- Utifrån ärende diskussionerna; finns det kunskaps luckor i barnperspektivet? Hur ser andra på det? Vad gör andra?
- intervjua politiker (nämnden), rätten (när de vill höra barnets ”inställning”, vad är det de vill höra?), advokat, sjukvård, dagis, skola osv.
- Hur ser andras barnperspektiv ut? Intervjua ö-vik, s-å sundsvall...
- Aktuell omvärldssökning – liknande verksamheter nationellt – internationellt

Och cirkelledarens fråga till gruppen var; Vad är du mest intresserad av att fördjupa dig i fortsättningsvis? Tanken var att vi skulle göra en inventering av vad deltagarna var mest intresserade av och komma överens om hur vi skulle fördela grupperna. Vi skulle även bestämma redovisningsformerna.

Frågan fick luften i rummet att expandera och deltagarnas blodtryck verkade öka. I en nästan vädjande ton uttryckte mer än en deltagare det omöjliga i de uppgifter jag precis föreslagit dem. Vi tog en stund för att istället diskutera vad de kunde göra med den tid vi hade kvar.

Eftersom uppdraget E Larsson hade fått stod kvar blev lösningen att istället fortsätta blicka inåt. Att ta tillvara de erfarenheter de redan bar med sig, att fokusera på utvärderingsformuläret och tanken var att vi under den fjärde träffen skulle arbeta fram den enkät som gruppledarna skulle dela ut till barnen under hösten -08 för att vi skulle få svar från barnen om hur de upplevde att delta i verksamheten.

Nu blev det inte bättre än att den fjärde träffen ställdes in pga arbetsbelastning och sjukfrånvaro.

Cirkelträff 4 Hur kan föräldrars och barns upplevelser av Ballongen få betydelse i familj rättens arbete?

Eftersom näst sista träffen ställdes in blev det ett långt uppehåll, då semestertiden kom och gick. Cirkelledaren hade förberett resultat från enkäter som personalen på familj rätten fått in från föräldrar. Vi diskuterade svaren och jämförde med samma enkätsvar från en liknande verksamhet riktad mot en annan grupp barn.

Hur upplever föräldrarna att det är för barnen att delta i Ballongen?

Alla mammor och pappor har fått varsin enkät hemskickad med svarskuvert så att de själva kunnat skicka in sina svar. Föräldrarna har genom enkät fått berätta hur de upplevt att det varit

för barnen att delta i Ballongen. Direkta reaktioner på att barnet är med i Ballongen har tex varit att barn blivit mer positiva till att åka till den andra föräldern. Barn har fått lättare att sätta gränser mot andra och även för sig själv. En del har börjat ställa mer frågor kring föräldrarnas separation andra har blivit öppnare med hur det är att vara mellan föräldrar som har dåligt samarbete.

De generella kommentarer som föräldrarna ger är positiva. Man uttrycker tacksamhet och berömmar ledarna. Det negativa som uttrycks har med lokal och tidpunkt att göra. Flera kommentarer bland de här enkäterna antyder att en kvällstid vore bättre för barnen. Det som talar emot det är, precis som personalen säger, att barnen bara skulle vara ännu tröttare senare på kvällen. Man serverar smörgås för att barnen inte ska behöva bli hungriga eftersom träffen delvis går över de flestas middagstid. En tidigare tid är inte möjlig då lokalerna används av öppna förskolan.

Barnen har varit positiva till att delta i gruppen och har inte velat missa någon träff. Något av barnen hade velat att man lekt mer, ett annat behövde verkligen fika pausen för att orka med den långa dagen (först skola och sedan träffen med Ballongen). Personalen betonar att man inte får underskatta leken. Den lokal man använt sig av hittills har uppmuntrat till lek. Eventuellt kommer de i framöver att använda en lokal som i större utsträckning är skapad just för att man ska hålla liknande barngruppsverksamhet i. När manualen har en bra balans mellan lek och samtal ökar möjligheten att man kan se barnens behov före det behov man som gruppleddare kan känna av att få "diskutera färdigt". I diskussionen i cirkeln betonas att man inte får glömma att det är frågor som berör barnen djupt.

Barn har upptäckt att deras integritet tas på allvar och att det de säger där inte sprids vidare. För några barn verkar största behållningen vara att man diskuterat de konkreta frågorna. Den slutsats som går att dra är möjligen att programmet är sammansatt så att man klarar av att bemöta barn som är på olika nivåer, både i mognad och att hanteringen av att leva med föräldrar som dels separerat men samtidigt fortfarande är i stark konflikt med varandra. Personalen har upplevt att den höga närvaron talar sitt tydliga språk. De vet att barn som stannat hemma från skolan ändå åkt till Ballongen på kvällen.

Det verkar höra till ovanligheterna att barnen kommer hem från gruppen och ställer frågor till sina föräldrar om det man diskuterat under träffen. Däremot kan barnen börja ställa frågor om hur separationen mellan föräldrarna gick till. Resultatet förvånar ingen i arbetsgruppen, de upplever att man jobbar klart ämnena i gruppen innan barnen går hem. Man har fått redskap så att man kan hålla det för sig själv, hos många barn finns en rädsla för att berätta hur man upplever situationen. Åter andra återkommer till att det är en process och att frågorna rimligtvis kommer senare, dvs efter att gruppen avslutats. I diskussionen med personalen betonas vikten av att ha ett samtal med föräldrarna innan barngruppen börjar. Att man pratar om hur de kan stötta sina barn och vad man kan förvänta sig hos barnet medan det deltar.

Personalen uppmärksammar cirkelledaren på att det finns svar i enkäten som går att tolka som att barnen har fått en distans till konflikten mellan föräldrarna. Man kan se att någon är mer positiv att åka till en förälder man tidigare inte velat vara hos eller att någon har blivit artigare hemma.

Medan vi diskuterar resultaten från enkäten ställer någon frågan om föräldrarna kan behöva något i samband som barnen går på Ballongen. Det föreslås att man ger ett erbjudande om samtal i samband med att man skickar ut enkäten till föräldrarna.

Enkäter till barnen?

Under träffen får gruppen ta del av utvärderingsinstrument som används av andra i liknande verksamheter. Det blir uppenbart att gruppen inte upplever att dessa skulle kunna tillföra något till deras arbete. För att ta vara på barnens tankar kring Ballongen bestämmer man att fortsätta använda de fyra utvärderingsfrågor man faktiskt redan använder;

- Vågar du säga vad du tycker och känner till dina föräldrar? (1= du vågar alltid 10= du vågar aldrig)
- Hur pratar dina föräldrar om varandra (1= de pratar gott om varandra, 10= de pratar illa om varandra)
- Är du nöjd med hur du bor och hur du träffar dina föräldrar? (1= mycket nöjd, 10= missnöjd)
- Hur har det varit för dig att gå i Ballongen? (1=mycket bra, 10=inte alls bra)

Tidigare har materialet kastats när gruppen avslutats men nu bestäms att man, efter att man återfört frågorna till barn och förälder under gemensam träff, aidentifierar materialet och sparar det. Det gör det möjligt att gå in och se om några radikala förändringar skett i verksamheten över tid.⁸

Cirkelträff 5 Cirkeln slut

Hur ser familjerättens arbete ut från andras perspektiv?

Förmiddagen inleds med att någon klarsynt människa säger: jag har funderat, hur ska du kunna knyta ihop allt det här idag! Svaret blir sanningsenligare än avsett; Jag har ingen aning! Men det är tanken att det ska gå... Och så ger vi oss av, på resans sista etapp. Först ett försök att beskriva olika ingångar till vad som är ett barnperspektiv. Och vems perspektiv är det egentligen i en utredning kommer? Vems åsikt är det man vill ha från samhället, arbetsgivaren, lagstiftaren?

E Larsson reflekterar också över vad som kommit upp i forskningscirkeln under den tid vi träffats. Ett fokus har fästs vid den vikt andra professionella lägger i familjerättens bedömningar. Förväntan från omgivningen är att familjerätten har ett barnperspektiv och använder sig av det. Insikten i att själv ha mandat att fylla begreppet ”barnperspektiv” blir intressant när gruppen samstämmigt och tydligt kan berätta vad de anser vara ett barnperspektiv.

Har forskningscirkeln klargjort barnperspektivet för deltagarna? De har i vart fall fått möjlighet att diskutera sin egen och varandras syn, och jämföra den mot forskning och mot andra myndigheter men också vår egen i jämförelse med familjerätter på andra ställen

⁸ När diskussionen kom upp slängdes materialet efter att man återfört det.

Vi plockar också upp diskussioner kring risk och skydd som vi haft tidigare. I den diskussionen upplevde många att det aldrig är någon som efterfrågar skyddsfaktorer utan att det bara är riskfaktorer som efterfrågas från tex rätten. E Larsson hade under cirkelns gång betonat att de var lika viktiga och vi prövade resonemanget i början men det kändes då ovant. Under den sista träffen raddas mängder av skyddsfakorer och den självklara kommentaren som kanske sammanfattade allt var ”allt som är en riskfaktor kan ju vara en skyddsfaktor, och tvärtom”.

Barnens tips till föräldrarna

Barnens röster kommer nära när vi tittar på en sammanställning över alla de tips barnen gett sidan föräldrar. Barnen har genom att ge tips till sina egna föräldrar också varit med oss genom hela forskningscirkeln. Ledarna har berättat föräldrar som tappat hakan när de insett att barnen faktiskt hört att de bråkar. Barnens tydliga önskningar om att få ha med sig något eget Tex sin egen väska, som man får fylla själv. Att slippa lämna kläder och leksaker hos den som köpt dem. Barnen berättar att de vill få ta med sig favorit gosedjuret eller favoritnappen oavsett vilken förälder de ska bo hos.

De uppmanar sina föräldrar att inte ljuga och att börja kommunicera. De ber att man slutar prata illa om den andra föräldern. De har till och med tipsat föräldrarna om att peppa sina barn så att de vågar berätta hur de har det för föräldrarna. Tipsen är läsvärda och vi har ägnat tid åt att diskutera om man kan använda dem mer än man gör idag. Det kanske kommer en affisch från Ballongen.

Ballongen innebär jobb – hur hanterar man stress?

Under forskningscirkeln har den stress Ballongen innebär kommit upp flera gånger. Enhetschefen har betonat möjligheten att använda den tid som avsatts till Ballongen på ett mer dynamiskt sätt. Tex att man kan arbeta i Ballongen 40% under en period för att inte arbeta med det alls sedan. Någon i gruppen uppmärksammade även att man kan använda tiden så att man dokumenterar det som ska göras efter att barngruppen inte längre ses.

Under träffen klargjordes att gruppledarna fick anpassa utrymmet som finns för barngrupperna på ett sådant sätt att gruppledare kan neka nya ärenden och markera att de för tillfället är upptagna med Ballongens barngrupp.

Andra överenskommelser som slutits under cirkelns gång

Rent praktiskt behövdes rutiner för att kunna bevara och aggregera kunskaperna och utvärderingarna som barnen gör. Man kom överens om att använda de utvärderingar man använder i dag (de fyra frågorna) och helt enkelt avidentifiera dem efter man återfört dem till barn och föräldrar för att kunna spara dem. Gruppen bestämde att man ska spara materialet på en plats och att den platsen ska vara en (virtuell) mapp som man kan hitta i familjerätten.

Något annat som blir alltmer uppenbart med erfarenheter som görs är vikten av överlämnandet. För de som lämnar känns allt givet och för dem som ska ta över är det okänt. Även om man hållit grupp tidigare kan man anta att manualen förändrats.

Det finns anledning att låta så lite som möjligt stå mellan raderna! Att sträcka på sig. Det är familjerättssekreterarna som är proffsen! Vi andra förlitar oss på att de berättar det de ser och

upplever under utredningens gång. Inom arbetsgruppen kanske man kan läsa mellan raderna hos varandra, men för alla andra kan viktig information gå förbi.

Resultat

Det övergripande syftet med att skriva den här rapporten är att beskriva forskningscirkelns betydelse för familjerätten att utveckla metoder och strategier vid barnsamtal/grupper i Ballongen. Frågorna som skulle besvaras var:

- På vilket sätt har forskningscirkeln bidragit till en utveckling av barnperspektivet i Ballongen?
- Hur påverkar erfarenheterna från arbetet med barngrupperna metodutvecklingen i forskningscirkeln?
- Vad betyder barnens och föräldrarnas upplevelser för metodutvecklingen inom ramen för forskningscirkeln?
- Hur påverkas möjligheterna till metodutveckling i forskningscirkeln av organisationens villkor?

Genom forskningscirkeln har personalen på familjerätten under mer än ett halvår återkommande fått pröva sina tankar och idéer kring vad ett barnperspektiv på familjerätten innebär. Hela arbetsgruppen har varit aktiv och även om man delar många åsikter har förtydligande diskussioner förts.

Personalen på familjerätten har synliggjort det egna språket. Vad som står där, vad som inte står och språkets kraft. Man har under cirkelns gång prövat olika sätt att lösgöra sig från invanda tankar och pröva nya. Under tiden har man hela tiden använt sig av möjligheten att pröva sina egna idéer och värderingar mot andra i sin arbetsgrupp. Arbetsgruppen som helhet har fördjupat sina kunskaper kring risk och skyddsfaktorer och samtidigt blivit mer medvetna om den kunskap som redan fanns inom arbetsgruppen.

I forskningscirkeln har man prövat sina åsikter från många olika perspektiv och det har funnits många tillfällen då man konkret bestämt sig för att göra något.

- Prövningen av de egna enkäterna både till barn och vuxna bekräftade dels deras egen förmåga att tolka och analysera det material de själva samlar in. Dessutom fann man att man kunde avstå att ta in en ny enkät till barnen utan istället utveckla användningen av den man redan skapat. Tidigare har materialet från frågor man ställt till barn kastats när gruppen avslutats men nu bestäms att man, att efter att man återfört frågorna till barn och förälder, avidentifiera materialet och sparar det. Det gör det möjligt att gå in och se om några radikala förändringar skett i verksamheten över tid.
- I arbetet med barngrupperna kan ledarna arbeta i vetskap om att hela arbetsgruppen värderar det arbete som görs i grupperna högt. De vet att de får ta sig tid att förbereda och avsluta. Att gruppen förväntar sig att man markerar att man behöver tid och att det innebär att man behöver ta mindre ärenden.
- Barnens upplevelser av leva med separerade föräldrar i stark konflikt tas tillvara i Ballongen. Eftersom man har en direkt återkoppling i och med ”barnens tips till

föräldrar” får alla föräldrar specifika tips från den barngrupp det egna barnet deltagit i. Men en stor vinst är också att personalen på familjerätten samlar på sig erfarenheter av hur barn upplever sin situation. Personalen får möjlighet att själva kunna göra barns röst hörd i allt det arbete man utför. Under forskningscirkeln har kraften hos den rösten betonats. De i personalen som hållit barngrupp har berättat om hur barnens röster nått fram till föräldrarna och det finns olika tankar på hur man skulle kunna använda sig av det materialet i ännu större utsträckning.

- I samband med diskussionerna kring resultaten från enkäten påtalar någon att föräldrarna kan behöva något i samband som barnen går på Ballongen. En idé är att man ger ett erbjudande om samtal i samband med att man skickar ut enkäten till föräldrarna.

Det fanns vägar att minska stressen!

Enhetschefen betonade möjligheten att använda den tid som avsatts till Ballongen på ett effektivt sätt. Det står alla fritt att fördela tiden mellan förberedelser, gruppträffar, avslut och dokumentation så det passar de enskilda gruppledarna bäst. Man kan också välja att ta mycket handledning redan innan gruppen startat om det passar bättre. Både chef och grupp klargjorde att gruppledare får anpassa sitt utrymme så att det är möjligt att hålla grupp. Det innebär att man kan neka nya ärenden och markera att man är upptagen med Ballongens barngrupper.

Barnens perspektiv synliggörs i Ballongen (De återfinns i bilaga)

Barnen har genom sina tips till sina egna föräldrar varit närvarande under hela forskningscirkeln. De påverkar familjerättssekreterarnas möjligheter att beskriva och nå fram till föräldrar. Det gör också barnen synligare.

Konkreta utvecklingsidéer för Ballongen

Rent praktiskt behövdes rutiner för att kunna bevara och aggregera kunskaperna och utvärderingarna som barnen gör. Man kom överens om att använda de utvärderingar man använder i dag (de fyra frågorna) och helt enkelt avidentifiera dem efter man återfört dem till barn och föräldrar för att kunna spara dem. Gruppen bestämde att man ska spara materialet på en plats och att den platsen ska vara en (virtuell) mapp som man kan hitta i familjerätten.

Något annat som blir alltmer uppenbart med erfarenheter som görs är vikten av överlämnandet. För de som lämnar känns allt givet och för dem som ska ta över är det okänt. Även om man hållit grupp tidigare kan man anta att manualen förändrats.

Tydlighet i utredningar

Vi plockar också upp diskussioner kring risk och skydd som vi haft tidigare. I den diskussionen upplevde många att det aldrig är någon som efterfrågar skyddsfaktorer utan att det bara är riskfaktorer som efterfrågas från tex rätten. E Larsson hade under cirkelns gång betonat att de var lika viktiga och vi prövade resonemanget i början men det kändes då ovant. Under den sista träffen raddas mängder av skyddsfaktorer och den självklara kommentaren som kanske sammanfattade allt var ”allt som är en riskfaktor kan ju vara en skyddsfaktor, och tvärtom”.

Det finns anledning att låta så lite som möjligt stå mellan raderna! Att sträcka på sig. Det är familjerättssekreterarna som är proffsen! Vi andra förlitar oss på att de berättar det de ser och upplever under utredningens gång. Inom arbetsgruppen kanske man kan läsa mellan raderna hos varandra, men för alla andra kan viktig information gå förbi.

Förutsättningarna i organisationen

Socialtjänsten som organisation är inte optimal när det gäller kunskapsutveckling hos sin personal. Arbetsituationen är sådan i socialtjänsten i stort att man inte läser vetenskapliga artiklar, man reflekterar inte tillsammans osv. Genom forskningscirkeln fick alla möjligheten att stanna upp. Att se på sig själv och det man utför. En del av forskningscirkelns kraft försvann när träffar fick ställas in. Det faktum att vi inte kunde starta i tid ger också en signal till deltagarna om värdet. Ser man det i ett vidare perspektiv så finns det i organisationen försök till forskningscirkel som aldrig lämnat planeringsstadiet. Eller där man påbörjat men aldrig lyckats prioritera så att personal överhuvudtaget kan delta. Sett mot detta är framgången stor.

I nuläget har familjerätten nekats medel att finansiera implementeringen av verksamheten men man väljer ändå att försöka klara det innanför de befintliga ramarna.

Det faktum att Socionomen valde att publicera en artikel om arbetet i Umeå visar att det finns intresse för det arbete man gjort i Ballongen på familjerätten. Det krävdes mod när familjerättssekreterarna började hålla barngrupper. När de sedan valde att ytterligare arbeta med sitt barnperspektiv genom forskningscirkeln förutsatte det att man ytterligare släppte de konventionella bilderna av hur det familjerättsliga arbetet ser ut. Den lärande miljö som gruppen skapat är unik! Det kräver mod och nyfikenhet hos både familjerättssekreterarna och ledare.

Vad hände med önskemålen från familjerätten angående innehållet i forskningscirkeln?

Vi hanterade flera av de önskemål som fanns hos medarbetarna på familjerätten. Det som finns kvar att göra utifrån de önskemål som personalen på familjerätten hade med sig är;

Hur ska man arbeta när det finns våld, eller misstanke om våld? Även om sexuellt våld kom upp så har frågan inte diskuterats explicit. Det är en viktig fråga och samtidigt kan man anta att det är en problematik som personalen möter. Här kanske det skulle finnas anledning att anlita någon som är insatt i frågan. Rimligtvis kan det vara en idé att fundera över hur man kan gå tillväga tillsammans med centrum mot våld (CMV⁹).

E Larsson valde att inte hantera anknytningsteorin. Det vore säkerligen en god idé att göra i formen av en studiecirkel. Förslagsvis kan man även lyfta frågan på utvecklingssamtal så att det den vägen kan bli en prioriterad internutbildning.

När det gäller konkretisering kring hur man förhåller sig när ett barn tex inte vill delta i en lek föreslås att man använder sig av den tid man redan bestämt att Ballongen får ta av arbetsplatsträffarna. Om det skulle visa sig vara eller bli ett större problem kan säkerligen en pedagog kunna bjudas in och berätta om olika tekniker.

⁹ CMV utgörs av; Barnhuset, kvinnnofrismottagningen, mansmottagningen

Den konkreta frågan om växelvis boende har vi inte berört och behöver så klart diskuteras!

Slutdiskussion

Ballongen började som ett projekt som fick fortsatta medel och drevs som en reguljär del av familjerättens verksamhet. I dag finns inga medel för att driva Ballongen sedan ansökan för att genomföra en implementering avslogs. Familjerätten driver Ballongen under 2009 trots att de saknar medel. Det är nu som Ballongens bärkraft prövas på riktigt! Frågan är hur länge den kan flyga utan stöd.

Forskningscirkeln har inneburit att personalgruppen har fått möjlighet att stanna upp och diskutera. Prova sina egna tankar och åsikter och också att få ta del av andras. Gruppen har konkretiserat ett antal idéer kring hur man kan utveckla verksamheten och har också kunnat samlas kring vad som är kärnan i det de gör. Familjerätten valde att hålla en forskningscirkel med fokus på vad barnperspektivet egentligen innebär för dem. Med utgångspunkten i det arbete man redan gör, utforskade de vilken skillnad Ballongen gör. Arbetsgruppen närmade sig varandra i diskussionerna och en studentgrupp fann i sin c- uppsats (Lyckewall, Engblom) att personalens syn på vad ett barnperspektiv innebär var samstämmigt. De såg samtidigt att barnperspektivet hade utvecklats hos personalen på familjerätten av arbetet i Ballongen.

Allt talar för att arbetet med barn i Ballongen påverkar familjerättssekreterarnas reguljära arbete i större omfattning än den uppenbara vinsten för barnen som deltagit i verksamheten. Man berättar konkret hur man tänker annorlunda när man gör sina utredningar efter att ha träffat barnen i grupperna och bekräftar det studentgruppen funnit. Personalen har genom barnen fått nya sätt att beskriva barns situation för föräldrar i samarbetsamtal. Det innebär att det är en kvalitetsfråga för familjerättens medarbetare när det handlar om att få hålla barngrupper inom den egna verksamheten.

Det finns bra resurser i gruppen. Det viktiga är kanske att fortsätta sträva efter att ha så högt i tak att alla känner sig bekväma med att väcka alla former av frågor. Att driva en barngruppsverksamhet är något annat än att göra de utredningar eller ge de samtal som kännetecknar familjerätter i stort. Det vilar en ödmjukhet i att ifrågasätta och sträva efter att utveckla och fördjupa sitt barnperspektiv.

Referenser

Att hålla Ballongen flygande - En kompetenshöjning för familjerätten C-uppsats Umeå universitet ht 2007 Lyckevall, Caroline och Engblom Erik

Ansökan om projektmedel från TILDA, Umeå socialtjänst 2006 Helsing, Robert och Källman, Tony

Arbetsmaterial för planering av Ballongen 2006-2007 Helsing, Robert och Olander, Carina

Barn grupp för barn till skilda föräldrar i Östersund. Östersunds socialtjänst-familjerättsenheten Nykänen, Karin och Olofsson, Lena

Empiri, Evidens, Empati - Nordiska röster om kunskapsutveckling i socialt arbete Nord 2005:5 NOPUS, nordiska utbildningsprogrammet för utveckling av social service. Redaktör: Synnöve Ljunggren

Att utveckla en forskningsbaserad praktik Staffan Höjer 2006-12-06 (föreläsningsmanus återfinns på Internet)

Socionomen nr 7 -08 Helsing, Larsson

Dokumentationer av forskningscirklar

Manual för vårdplaneringsmöten på sjukhus – Ett resultat av samverkan i en forskningscirkel. KC-Kompetenscentrum inom äldreomsorg och äldrevård, rapport 30 augusti 2005, Andersson Natasja

Forskningscirklar ger ny kunskap om mångfald Skolutveckling Edico 2007 s.4

Goda cirklar – för ökad kunskap och utveckling. FoU Stockholms stad 2006

Bilaga 1

Önskemål och tankar om vad forskningscirkeln ska innebära/hålla från medarbetarna på familjerätten

- Barnperspektivet, vad innebär det? Hur tänker vi idag?
- Hur ska vi få in erfarenheterna från Ballongen i vårt ”vanliga” jobb?
- Barnsamtal – barnets inställning – metoder och etik
- Hur ska man tänka kring barnet när det finns våld i föräldrarelationen?
- Barn i separationen, barns behov – anknytningsteori
- Hjälpt att förhålla sig när det gäller deltagande i leksamtal och barnet säger ”jag vill inte...” Hur ska man veta vart gränserna går?
- Vilken betydelse har föräldrars samarbete, eller bristande samarbete, för barnens möjlighet till förändring?
- Hur ska man tänka kring växelvis boende för små barn (och även för större barn) Övernattning/Utökning av umgänge.
- Gruppledarnas gränssättning, bekräftelse etc. gentemot barnen. Hur hanterar vi barnens inblandning i föräldrarnas konflikt. Hur håller man barnen utanför konflikten?
- Hur blir det sedan? Kan vi följa upp verksamheten i Ballongen? När ska vi göra det?

Bilaga 2

Barnens tips till föräldrarna

1. Bråka inte med varandra när barnens hör på!
2. Det är bra när föräldrarna söker hjälp så att de kan sluta bråka!
3. Berätta inte "vuxenproblem" för barnen
4. Ni måste lyssna på barnen!
5. Barnen vill inte vara "budbärare"!
6. Barnen vill träffa båda sina föräldrar annars blir de ledsna!
7. Ni ska lyssna på barnens önskemål om de vill stanna kvar någon extra dag hos den ena föräldern!
8. Låt barnen ta med sig saker och kläder som de önskar ta med till den andra föräldern!
9. Hjälpt barnen att packa det som ska med till den andra föräldern!
10. Låt barnen ta med sig saker och kläder som de önskar ta med till den andra föräldern!
11. Flytta inte så långt från varandra när ni skiljer er för då blir det jobbigt för barnen att åka mellan och det bli långt till skolan!
12. Sluta bråka med varandra!
13. Börja prata med varandra!
14. Säg hej till varandra!
15. Bli kompisar med varandra!
16. Ni måste förstå hur det blir för oss barn när ni föräldrar inte pratar med varandra!
17. Bli sams med varandra – men flytta inte ihop!
18. Att mamma och pappa bor tillsammans!
19. Att föräldrarna bor nära varandra efter att de skilt sig så att barnen inte behöver åka så långt!
20. Ni ska inte bli arga på barnen när de säger vad de tycker!
21. Ni ska inte säga fula ord om den andra föräldern när barnen är i närheten!
22. Föräldrarna ska inte bråka varandra och inte när barnen hör på!
23. Ni ska inte ljuga för barnen!
24. Det är viktigt att mysa när man ska sova!
25. Föräldrarna ska vara snälla med varandra när de träffas!
26. Bete er och bråka inte som barnungar!
27. Var inte otrevliga mot varandra!

28. Låt inte barnen höra gnäll om den andra eller om det är mammas eller pappas tur att göra något!
29. Föräldrarna ska kunna träffas och vara glada på varandra!
30. Barnen ska kunna säga till föräldrarna att "nu får det vara nog"!
31. Föräldrarna ska peppa barnen så att de kan/vågar säga det man vill säga till föräldrarna!
32. Föräldrarna ska inte vara otrevliga mot varandra!